VIJDON KONSEPTINING GRADUNOMIYASI

Namangan davlat pedogogika instituti
1-bosqich,tayanchdoktoranti
O'rinova S.X.
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22834648

Annotatsiya: Mazkur maqolada vijdon konseptining gradunomik (darajaviy) xususiyatlari lingvokognitiv yondashuv asosida tadqiq etiladi. Tadqiqotda vijdonning nol darajadan o'ta kuchli darajagacha bo'lgan semantik pog'onalari aniqlanib, ularning leksik-semantik vositalar orqali ifodalanishi yoritiladi. Natijalar vijdon konseptining baholovchi va emotsional intensivlikka asoslangan murakkab kognitiv tuzilma ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: vijdon, konsept, gradunomiya, semantik daraja, axloqiy baho, kognitiv model.

Zamonaviy tilshunoslikda konseptual tahlil muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Konseptlar inson tafakkurida shakllangan madaniy va kognitiv birliklar sifatida talqin qilinadi[1]. Shu jihatdan axloqiy-etik kategoriyalar, xususan, vijdon konsepti alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Vijdon insonning ichki axloqiy nazorati, xatti-harakatini baholovchi ruhiy mexanizm sifatida qaraladi[2]. Biroq mazkur tushuncha statik hodisa emas, balki nutq jarayonida turli intensivlik darajalarida namoyon bo'ladigan dinamik birlikdir. Shu bois vijdon konseptini gradunomiya nuqtayi nazaridan o'rganish zarurati yuzaga keladi[3].

Mazkur tadqiqotning maqsadi — vijdon konseptining gradunomik tuzilishini aniqlash va uning lingvistik ifodalanish mexanizmlarini tavsiflashdir.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Semantik tahlil – vijdon bilan bog'liq leksik birliklarning ma'no qatlamlarini aniqlash uchun;

Kognitiv tahlil – konseptning ongdagi modellashtirilishini yoritish uchun[4];

Gradatsion tahlil – semantik intensivlik darajalarini belgilash uchun;

Deskriptiv metod – til materiallarini tizimli tavsiflash uchun.

Empirik material sifatida badiiy adabiyot namunalari, publitsistik matnlar va og'zaki nutq materiallaridan foydalanildi.

Tahlil natijalariga ko'ra, vijdon konsepti quyidagi gradunomik pog'onalarda namoyon bo'ladi:

1. Nol daraja (vijdonsizlik)

Axloqiy baho deyarli mavjud emas:

Uning qilgan ishidan o'z vijdoni qiynalmadi.(Gazetadan)

Bu darajada asosiy semantik belgi — axloqiy befarqlik[5].

2. Past daraja (zaif vijdon)

Ichki baho mavjud, ammo sust:

Ichida nimadir bezovta bo'ldi, ammo e'tibor bermadi.

Belgisi — ikkilanish va sust pushaymonlik.

3. **O'rta daraja (me'yoriy vijdon)**

Axloqiy norma asosida xatti-harakat qilish:

Vijdonim bunga yo'l qo'ymaydi.(Gazetadan)

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Belgisi — mas'uliyat va ichki nazorat.

4. Yuqori daraja (kuchli vijdon)

Ichki azob kuchli namoyon bo'ladi:

Vijdoni uni tinch qo'ymadi.

Belgisi — ruhiy iztirob va ichki bosim.

5. Ekstremal daraja (o'ta kuchli vijdon)

Fojeaviy psixologik holat:

Vijdon azobi bilan yashay olmadi.

Belgisi — chuqur iztirob va dramatik kechinma[6].

Shuningdek, vijdon gradunomiyasi quyidagi lingvistik vositalar orqali ifodalanadi:

ravishlar: bir oz, juda, nihoyatda;

fe'llar: qiynalmoq, ezilmoq, azoblanmoq;

sifatlar: zaif vijdon, pok vijdon, og'riqli vijdon.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, vijdon konsepti faqat axloqiy kategoriya emas, balki gradatsion semantik tuzilma sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tuzilma emotsional intensivlik, baholash darajasi va ijtimoiy norma bilan bog'liq holda shakllanadi[7].

Lingvomadaniy nuqtayi nazardan, o'zbek tilida vijdon or-nomus, halollik, poklik, iymon kabi tushunchalar bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu holat vijdonning milliy-madaniy qadriyat sifatida shakllanganini ko'rsatadi[8].

Vijdon konseptining gradunomiyasi inson axloqiy ongining ko'p pog'onali modeli sifatida namoyon bo'ladi. U nol darajadan o'ta kuchli darajagacha bo'lgan semantik shkalada ifodalanib, leksik, semantik va kognitiv vositalar orqali reallashtiriladi. Mazkur yondashuv axloqiy kategoriyalarni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lakof G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
2. Шмелев А.Д. Русская языковая картина мира. Москва: Языки славянской культуры, 2002.
3. Кубрякова Е.С. Язык и знание. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
4. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati Toshkent: 2006.
5. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik.–Jizzax: Sangzor, 2026.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.